

CEZAYİR EDEBİYATINDA KISA ÖYKÜ*

Mehmet Ali Kılav Araz**

Öz

Tarihsel süreçte nesir türündeki farklı ürünleriyle belirli bir telif geleneğine sahip olan Arap edebiyatı, modern dönemle birlikte roman, tiyatro ve kısa öykü gibi edebi türlerde ürün vermeye başlamıştır. Bu süre zarfında, özellikle kısa öykü Cezayir edebiyatının önemli edebi türlerinden biri haline gelmiştir.

Kısa öykü, modern Cezayir edebiyatı edebi türleri arasında yaygınlık bakımından ilk sırada gelmektedir. Cezayirli edebiyatçıların, özellikle de bağımsızlık savaşı esnası ve sonrası dönemde, yazdıkları kısa öykülerinde, doğrudan Cezayir insanının hayatını konu edindikleri, onun sosyal ve medeni bakımdan ilerleyişini ve fikri gelişimini tasvir etmeye ve geniş bir portresini çizmeye çalıştıkları, aynı şekilde Cezayirliilerin iç dünyasına ışık tutarak, bütün çekişme ve çelişkileriyle yaşanan gerçek hayatı yansıtmayı amaçladıkları görülmektedir.

Cezayir edebiyatında kısa öykünün ele alındığı bu çalışmada, öykünün ortaya çıkışı, ortaya çıkışının gecikmesindeki din, dil, gelenekler, halk hikâyeleri vb. etkenler değerlendirilmiştir. Bunun yanında Cezayir’de hikâyeciliğin ortaya çıkışı, kültür ve geleneğin yeniden canlandırılmasındaki rolü, Cezayir’in Doğu ve Batı ile iletişimi, Cezayir devriminin rolü incelenmiştir. Çalışmanın son kısmında Cezayir Edebiyatında kısa hikâyenin gelişimi üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Cezayir Edebiyatı, Devrim, Kısa Öykü, Kültür ve Gelenek, Sosyal Hayat.

Short Story in Algerian Literature

Abstract

Arab literature, which has a certain copyright tradition with its prose products in the historical process, started to produce literary products in the literary genres such as novels, theater and short stories with the modern era. During this period, especially the short story has become one of the important literary genres of Algerian literature.

The short story ranks first among the literary genres of modern Algerian literature. In the short stories of the Algerian literary writers, especially during

* Araştırma makalesi/Research article

** Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati ABD; ORCID: 0000-0002-1009-2100; e-posta: mehmetali.kilayaraz@asbu.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi: 22.05.2020

Makale Kabul Tarihi :24.06.2020

and after the war of independence, it's seemed that they wrote about the life of the Algerian people, tried to describe their social and civilized progress and intellectual development, and to draw a broad portrait of them, aiming to reflect the real life lived through its whole contradictions.

In this study, which the short story is discussed in Algerian literature, the emergence of the story, factors such religion, language, traditions, folk tales playing a role in the delay of this emergence are evaluated. In addition to this, the emergence of storytelling in Algeria, its role in revitalizing culture and tradition, the communication of Algeria with the East and the West, the role of the Algerian revolution were also examined. The last part of the study focused on the development of the short story in Algerian Literature.

Keywords: Algerian Literature, Culture and Tradition, Revolution, Short Story, Social Life.

Structured Abstract

The short story type has general characteristics in other prose types, such as telling an event, having a subject, being away from the form of poetry, taking advantage of real events and individuals in its fiction. However, the necessity of change is said to be separated from other types in such respects as conflict elements and influence union.

166

The development of the short story and other modern literary genres in Arabic literature is closely related to Napoleon's Egyptian Expedition, given the contributions of Arab countries in political and cultural interaction with the West. During the period that began after this expedition, Egypt and other Arab countries met the modern literary genres of Western literature. Translations and adaptations made of Western literature have also brought a change in the classical writing style of Arabic literature. In addition to these translations, the expansion of printing and journalism activities is an important factor in the development of modern literary genres and short stories.

Modern literary genres in Algerian literature, XX. it has been seen since the beginning of the 20th century. Considering the types of prose and poetry, one of the first modern types of modern writing to be sampled in Algerian literature has been a short story type.

In this article, we aimed to address development course and examples of a short story genre from the pioneers of modern species in Algerian literature.

Starting from the period when France invaded Algeria, the literary and intellectuals who were subjected to oppression and assimilated policies, who were involved in efforts to claim their cultural heritage and self, and finally witnessed periods of struggle for independence, expressed these issues in their works one way or another. The short story, one of the pioneers of modern

literary genres, also witnessed all these phases of Algeria. It will be noticed that the issues discussed before and after independence are intertwined with current events. Again, changes in style can also be seen that they are affected by political and social conditions.

In this article, which examined the emergence and development of a short story species in modern Algerian literature, first of all, we aimed to do a scan of Algerian literature first. As a result, we concluded that both Western sources and academic studies on modern Algerian literature in our country were almost nonexistent. For this reason, we have tried to reach resources for the type of short story in libraries in Algeria and in the New Alexandria Library of Egypt. In doing so, we applied more secondary resources (research works) due to the very small primary resources. In this context, we aimed to provide a considerable knowledge of the modern Algerian story.

In modern Algerian literature, this study consists of two chapters, which we cover the short story genre, usually based on the initial phase. In the first chapter, which includes information about the type of short story, the characteristics of this literary genre include its emergence in Arabic literature. In creating this chapter, it is aimed to allow the short story genre to compare the course of development and the course of development in Algerian literature. In Arab countries, the contributions they made in the development of modern species in Algerian literature have been tried to make it more pronounced.

In the second chapter, which forms the main part of the study, the emergence of a short story genre in modern Algerian literature, the start and maturation of other Arab countries -at least in the French or British occupation periods -is about political and social elements that influence and contribute to the development of this species.

The increase in journalism activities from the second quarter of the XX century and the incentives of leading writers of the period to write works in modern species with calls for simplicity in the language have accelerated the development of the short story genre. Algerian intellectuals and student groups -in one respect, as a result of the activities of the Algerian Muslim Scholars' Association-have made journeys to eastern Arab countries and have the opportunity to study western-sourceliterary species that have been converted and adapted in these regions.

Looking at the course of development of the short story genre in Algerian literature, it is seen that authors are more concerned about giving political, social and religious messages and expressing their comments about the agenda in an easier way in the stories depicting them with article-style stories.

1. Cezayir Kısa Hikâyeciliği

Kısa hikâye, Arap dünyasındaki hikâyecilik göz önünde bulundurulduğunda daha geç ortaya çıkmış bir edebî tür sayılır¹. Bunun nedeni, Arap ülkelerinden farklı olarak Cezayir'deki Arap kültürünün maruz kaldığı özel koşullar ve şartlardır. Hikâyeciliğin temellerini atan Mahmud Teymur² (1894-1973), Muhammed Teymur³ (1892-1921), Taha Hüseyin (1889-1973), El-Mâzinî (1889-1949) ve Mahmud Tâhir Lâşin (1894-1954) gibi yazarların⁴ ortaya çıktığı zamanlarda Cezayir, sömürgeciler tarafından tarihî, kültürel ve edebî alandaki özellikleri yok edilmek ve ortadan kaldırılmak istenen bir ülke olmuştur. Bu olumsuz şartlar, kendi öz benliğini arayan Cezayir'de edebiyatın, özellikle de hikâyeciliğin gerilemesine neden olmuş ve dil ve edebiyat alanında bir ikilem ortaya çıkarmıştır.

Cezayir'de biri Arap akımı, diğeri ise Batı akımı olmak üzere iki akım ortaya çıkmıştır. Sömürgeci güçler olan Fransızların ülkeye girmelerinden sonra eğitim ve kültür alanında Fransızcanın egemen olmasıyla birlikte Fransızca yazılan Cezayir hikâyelerinin Arapça yazılan Cezayir hikâyelerine kıyasla daha erken bir dönemde ortaya çıkması gerekirken, anlatım dili olarak Fransızca'yı kullanan Batı akımı daha geç ortaya çıkmıştır. Arap akımı ise, Arap kültüründen etkilenilerek ortaya çıkmıştır. Anlatım dili olarak Arapçayı kullanan bu akım, edebiyatta reform hareketiyle eşzamanlı olarak ortaya çıkmıştır.⁵ Edebiyat hayatı bu harekete endekslenmiş ve böylece bu hareket Muhammed b. Âbid El-Celâlî⁶, Ahmed Bin Âşûr, Ahmed Rıza Hühû, Muhammed Said Ez-Zahirî ve Ebu'l-Kâsım Sa'dalla⁷ gibi reformcular sayesinde Arap hikâyeciliğinin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur.

Cezayir kısa hikâyeciliği, "el-Kıssatu'l-İslâhiyye" (reformcu hikâye) olarak adlandırılmış ve toplumda egemen olması gereken değerleri, işgalden kurtulmanın zorunluluğunu ve özgürlük çağrılarını ele almıştır.

Dergilerde ve gazetelerde yayımlanmakta olan ve çeşitli konulara değinen hikâyeler bulunmasına rağmen araştırmacılar, kısa hikâyeciliğin Cezayir'de tam olarak ne zaman ortaya çıktığını tespit edememişlerdir. Zira unutulmuş olan ve yaratıcı çalışmaları araştırmacılar tarafından belirlenemeyen bazı yazarlar bulunmaktadır. Diğer taraftan da bir kısım yazarların çalışmalarına ulaşamadığı düşünülmektedir. Araştırmacılar, bu noktada farklı görüşler öne sürmüşler ve Cezayir kısa hikâyeciliğinin başlangıç tarihini belirleyecek bir görüş birliğine varamamışlardır.

Bu bağlamda, Abdülmelik Murtâd'a göre, Muhammed Said Ez-Zahirî'nin *el-Musâvât: Fransuvâ ve'r-Reşid* (*Eşitlik: Fransuva ve Reşid*) adlı hikâyesi ilk Cezayir hikâyesidir. Murtâd, bunu şu sözleriyle vurgular: "Cezayir'deki modern nesrin tanık olduğu ilk hikâye girişimi, el-Cezayir gazetesinin ikinci

sayısında yayımlanan o heyecanlı hikâyedir.”⁸ Tarih olarak 20 Muharrem 1344/10 Ağustos 1925 Pazartesi gününe tekabül etmektedir.⁹

Diğer yandan, Dr. Edib Bamyé, yayımlanmış ilk hikâyenin, Ali Bekr Es-Selâmî'nin yazdığı ve *eş-Şihâb* (Meteor) gazetesinin 18- 28 Ekim 1926 tarihli sayılarında yayımlanan *Dem‘a alâ‘l-Bu‘esâ‘* (*Sefiller İçin Bir Damla Gözyaşı*) hikâyesi olduğu¹⁰ görüşündedir.

Ama burada farklı bir görüşü savunan Dr. Abdullah Halife Er-Rukeybî, hikâyenin bu yüzyılın 30’lu yıllarının sonlarına doğru ortaya çıktığı görüşündedir ve şunları söylemektedir: "Hikâyeciliğin ilk başlangıcının otuzlu yılların sonlarına dayandığını gördüm. Nitekim hikâyenin ilk ortaya çıkışı makâme, roman ve edebî makale karışımı olan öykü makale/ hikâye makale şeklinde olmuştur."¹¹

Araştırmacıların görüşlerini sunduktan sonra, Cezayir hikâyeciliğinin doğuşuna dair belirli bir tarih yoklaması yapabiliriz. O da Muhammed Said Ez-Zahirî'nin “*Eşitlik: Fransuva ve Reşid*” hikâyesinin yayımlandığı tarihtir. Ayrıca Ez-Zâhirî, Cezayir Arap hikâyeciliğinin tohumunu atan ilk kişi sayılabilir.¹² Bu da Tamamî dinî reform ve dinî reform konuları etrafında şekillenen bir dizi hikâye yazması sayesinde olmuştur. Ayrıca kendisi, yazdığı bir öykü derlemesi basılan ilk Cezayirli yazardır. Bu derlemenin başlığı "İslâm'ın Davet ve Tebşîre İhtiyacı Var" şeklindedir ve tarih olarak 1367/1928 yılına tekabül eder.¹³ Yazar burada, zengin hayal gücü ve kuvvetli kalemi sayesinde içerdiği basitlik ve sadelikten ödün vermeden bu edebî türe bir nevi sanatsal boyut kazandırabilmiştir.

2. Ortaya Çıkışın Gecikmesindeki Etkenler

Cezayir kısa hikâyeciliği, ortaya çıkma ve gelişme sürecinde, eleştirmenlerin büyük çoğunluğu tarafından siyasi, toplumsal ve kültürel nedenlerden kaynaklandığı varsayılan birçok etkene maruz kalmıştır. Bu etkenler, Cezayir kısa hikâyeciliğini- özellikle de sanatsal olgunluğa ulaşması bakımından- olumsuz etkilemiştir. Ancak bu olumsuz etkenler, bu edebî türün gelişimini olumlu yönde etkileyen bazı koşulların oluşmasını sağlamıştır. Bu etkenleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

2.1. Dil

Arapça, İslâm toplumlarının dünyada onu öğrenmek için rağbet gösterdiği bir dildir. Zira Arapça, bazı ülkelerin resmî dilleri olmasının yanı sıra kültür, ilim ve İslâm dininin kitabı olan Kur‘ân’ın da dilidir. Bireyler, dilleri sayesinde duygularını ve iç dünyalarında olup bitenleri ifade ederler. Onun için Cezayir’in bağımsızlık sürecine girmesinin önemli etkenlerinden biri de işgalcilerin Arapçayı ortadan kaldırmak ve yerine Fransızca’yı getirmek suretiyle bu dili

onunla aynı konuma getirme çabalarına maruz bırakılmaları olmuştur. Dil, bir milleti millet yapan temel unsurlardandır. Sömürgeciler, dillerine müdahale ederek Cezayir halkı arasında çatışma ve bölünme meydana getirerek Cezayir toplumunu asimile etmek istemişlerdir.

1830'dan bağımsızlıklarına kadar Cezayir, uzun bir süre Fransızların sömürüsü altında kalmıştır. Bu durum genel olarak edebiyata, özel olarak da hikâyeciliğe olumsuz bir şekilde yansımıştır. Zira bir edebî tür olarak hikâyenin, en hassas ve gizli duyguları, en derin hisleri çeşitli ve canlı biçimlerde kolayca ifade edebilen, gelişmeye açık ve esnek bir dile ihtiyacı vardır.¹⁴

Fransız sömürgeciler, Cezayir'i işgal ederek fasih Arap dilini asimile etmekle kalmamışlar, yerel lehçeleri de olumsuz bir şekilde etkilemişlerdir. Nitekim sömürgeciler, Müslüman bir nüfusa sahip olan Cezayir halkına kendi öz dillerini kullanmalarını yasaklamışlardır. Öyle ki Arapça, Cezayir'de 1830'dan beri yabancı dil kabul edilmiştir. Cezayirli günümüzde hâlâ Arapçanın yanında Fransızca'yı konuşmaktadırlar. Arapçanın yazı dili olarak kullanılmasının engellenmesi, doğal bir süreç olarak değil, zorla Cezayir halkına dikte edilmiş bir durumdur.¹⁵ Bu durum, Şair Ahmed Şevki (1868-1932), 19. yüzyılın sonlarına doğru Cezayir'e yaptığı ziyareti esnasında Arapçanın kaybolduğunu, yok olmaya yüz tuttuğunu fark etmiş ve şunları ifade etmiştir: "Burada ilginç olan şey ise, Arapçanın tamamen silinmeye yüz tutmuş olmasıdır. Öyle ki ayakkabı boyacılarının bile Arapça konuşmaya tenezzül etmediğine ve kendilerine Arapça hitap edildiğinde Fransızca cevap verdiklerine şahit oldum."¹⁶ Bu durum, Cezayir'deki edebiyatta yenilikçi hareketin öncülerini ve Arap dili ile iletişimin sağlanması gerektiğine inanan kimseleri, öz yurdunda garip kalan Arapçayı korumak, Fransızcanın hegemonyasından kurtarmak ve yok olmasını önlemek için çaba ve gayret sarf etmeye itmiştir.

2.2. Din

Fransız yönetimi, Cezayir'de olumsuz birçok olaya imza atmıştır. Bu olumsuz olaylardan biri halkın inanç temsilcileri olan imam, müezzin ve müftüleri kendilerine yakın olan kimselerden atamak suretiyle halkın dini inançlarını asimile etmek arzusunu gütmüş olmasıdır. Bunun yanında câmilere kiliselere dönüştürmüş, dini eğitime karşı savaş açmış ve Cezayir halkını Hristiyanlığa girmeye zorlamıştır. Bütün bu baskı ve zulüm karşısında Cezayir halkı, çok cesur ve yürekli bir tutum sergilemiştir. Batılı yöneticilerin eleştirileri özellikle dine yöneltilmiştir. Zira âlimler, Fransız yönetiminin bazı dini uygulamaları kısıtlayacak şekilde İslâmî meselelere müdahil olmalarından rahatsız olmuşlardır. Ahmed Bin Âşur ve Rıza Hûhû gibi edebiyatçılar, Fransızların bütün bu olumsuz uygulamaları karşısında dinî davalarını da savunmayı benimsemişlerdir. Fransız yönetimi tarafından tayin edilen söz konusu din adamlarının Fransız yönetiminin oyuncağı olduklarını ifade

etmişlerdir. Hûhû, bu durumu ifade eden komik ve mizahi betimleyici kareler yaratmıştır.¹⁷

Yukarıda Fransızların bütün bu olumsuz uygulamaları, dinin kısa hikâye üzerindeki etkisinin göstergelerindedir. Bunun sebebi de Fransız politikalarının neden olduğu medeniyet temelindeki halktan, insanlardan kopuşu ve uyguladıkları ayrılıkçı politikalarıdır.

2.3. Gelenekler

Her toplumda olduğu gibi Cezayir halkının da kendine has örf, adet ve geleneklerinin edebî hayat üzerinde büyük etkisi bulunmaktadır. Bütün bunlar, edebiyatta hikâye türünün gelişmesine engel olmuştur. İnanç ve düşünce alanındaki birtakım toplumsal geleneklerden örnek vermek gerekirse, Cezayir toplumunun kadına bakışı bunlardan biri olarak gösterilebilmektedir. Zira o dönemlerde kadının, kültürel ve günlük hayata olumlu etki yapmasına izin vermeyen kapalı bir ortamda yaşadığını söylemek mümkündür. Çünkü Cezayir örf, adet, gelenek ve görenekleri, kadının toplum içine yalnız başına çıkmasını engellemiş, özellikle de kadının erkeklerle olan ilişkilerini kısıtlamış ve erkeklerin şiir veya nesir yoluyla onlardan bahsetmesini yasaklamıştır.¹⁸

Geleneklerin edebiyat alanına etkilerinden bir diğer etken de kadınların eğitiminin, onların siyasi ve sosyal hayatta pozitif etki yaratacak bir unsur olmasına müsaade etmeyiştir. Kadınlara sadece iyi bir ev hanımı ve çocuklara bakıp, onları büyüten bir anne olabileme rolü verilmiştir. Büyük bir olasılıkla bu geleneksel bakış, kadının hayattaki sosyalleşmesine yönelik korku, kadınların kendilerini Batı uygarlığının etkisi altına sokacağı, farklı bir kültürü benimseyeceği ve kendi kültürlerinin din, adet, gelenek ve ahlakından vazgeçeceği korkusu olmuştur.

Kadının hikâyecilikteki önemi ve gazel/aşk şiirine müsaade etmeyen bir ortamda bulunduğu göz önünde bulundurulduğunda o zamanlarda yaygın anlamıyla sevgi konusunun ve erkek- kadın ilişkilerinin işlendiği öykü sanatının farklı bir yöntem izlediği görülmektedir. Zira bazı yazarların, erkeğin kadına karşı beslediği duyguları ifade etmek için farklı isimleri istiare etme durumunda kaldıkları görülmektedir. Muhammed ‘Âbid El-Celâlî, buna örnek olarak verilebilmektedir. El-Celâlî, ilk hikâyesini "Reşid" takma ismi altında yayımlamıştır.¹⁹ Bunun nedeni, edebiyatçıların büyük çoğunluğunun reformcu akıma mensup olmaları olarak gösterilebilmektedir. Bu durum yazarların, halk kitlelerinin gözünden düşme korkusuyla takma isim kullanmalarına neden olmuştur. Ahmed Hûhû'nun *Gâde Ümmu'l- Kurâ* (Gâde Ummu'l-Kurâ) adlı hikâyesi yayımlandığında, Hûhû bu eserini Cezayir kadınına ithaf ederek: "Sevginin nimetlerinden... İlmin nimetlerinden... Özgürlüğün nimetlerinden mahrum yaşayan o kadına... Bu varlıkta ihmal edilmiş o sefil yaratığa... Bu

çalışmayı sabır ve teselli vesilesi olması umuduyla Cezayir kadınına takdim ediyorum.”²⁰ şeklinde ifadeler kullanınca toplum tarafından saldırıya maruz kalmıştır. Bu hikâyeye, toplum tarafından kadının kabuğunu kırarak özgürleşmesine yönelik bir davet olarak görülmüştür. Oysaki Hûhû, bu hikâyeyi Hicaz’da bulunduğu esnada yazmış ve Hicaz kadınıyla Cezayir kadını arasında büyük benzerlikler olduğunu fark etmiştir.²¹ Bu da hikâyeye yazarlarının itibarlarının zedelenmesinden neden korktuklarını açıklamaktadır. Bu mevzu, hikâyeciliğin ortaya çıkışını ve gelişmesini engelleyen olumsuz bir etki yaratmıştır.

2.4. Edebiyata Yönelik Geleneksel Bakış

Cezayir’in o dönemlerinde edebiyat, sadece şiir ve şiiri ele alan konular ve çalışmalarla sınırlı kalmış, diğer edebî türlere rağbet gösterilmemiştir. O zamanlarda Cezayir’de, duygu ve düşünce ifadeleri daha çok şiirle yapıldığı için hikâyeye edebî eser gözüyle bakılmamıştır. Hatta şiire olan rağbet öyle bir aşamaya gelmiştir ki şiir, edebiyatın kendisi, şairler de edebiyatçıların ta kendileri olmuşlardır. Bunun en güzel örneği, 1937 yılından 1955 yılına kadar *El-Basâir* (Öngörüler) gazetesinin uyguladığı sistemdir. *El-Basâir* (Öngörüler), “Cezayir Edebiyatı” adı altında, şiir ve şairler dışında başka hiçbir konunun ele alınmadığı bir bölüm tahsis etmiştir.²²

Bu bakış açısı, 1962 devrimine kadar devam etmiş, sonrasında ise hikâyeye olan ilgi artmış ve hikâyecilik olgunlaşma sürecine girerek hikâyede çeşitli betimlemeler ortaya çıkmıştır.

2.5. Edebî Eleştirinin Yetersizliği ve Yönlendirme Eksikliği

Edebî eleştirinin o dönemlerde yetersiz olması, edebî bir tür olan hikâyenin Cezayir edebiyatındaki yerini almasında geri kalmasına neden olmuştur. Bunun nedeni ise hikâyeciliği şekil ve içerik bakımından yönlendirecek araştırmacı ve edebî eleştirmenlerin bulunmaması, edebiyatçı kimlikleriyle hikâyeye yazarlarına yönelik yazmalarını, üretmelerini ve dahası girişimlerde bulunup denemelerini destekleyecek yeterli teşvik unsurlarının bulunmaması olmuştur.

Bu dönemdeki eleştiri denemeleri, şiir ve öykü alanındaki gerçek üretime değinmeksizin, Cezayir’de edebiyatın geri kalma nedenleri etrafında yoğunlaşmıştır. Edebiyat alanında var olan girişimler, edebî ürünlerin sanatsal düzeyiyle uyumlu olduğunu söylemek mümkündür.²³ Zira sanatsal temellere dayalı ürünler incelendiğinde belirli usul ve esaslara bağlı metotlara dayalı bir eleştiri sanatının varlığından söz etmek oldukça zordur. Nitekim *El-Basâir* (Öngörüler) gazetesinin, edebî eleştiri adı altında²⁴ takdim ettiği konular, şiire yönelik kısmî eleştirel bir bakış açısıdır.

Öyküye yönelik şekil ve içerik bakımından daha edebî olmasını sağlayacak olan eleştirmenlerin yok denecek kadar az olması ve buna bağlı olarak öyküdeki

edebî eleştiri yetersizliği bu türün gelişimindeki gecikme nedenlerinden bir diğeridir. Edebî eleştiri alanındaki yetersizliğin yanı sıra hikâye yazımına herhangi bir etkisi olmayan ve sayıca birkaç hikâyeyi geçmeyen tercüme edilmiş metinlerin yetersizliğinden de bahsetmek mümkündür. Zira o dönemde çeviri yapmaya yönelik çağrılar, edebiyatçılar tarafından değil, edebiyat alanı dışında kalan birtakım etkisi olmayan kimseler tarafından yapılmaktadır.²⁵

2.6. Halk Hikâyeleri

Halk hikâyeleri, Cezayir’de yaygın olan bir edebî türdür. Zira bu hikâyeler, geleneksel ve millî düşünceleri ifade eden sembollerden biridir. Cezayir’de bu tür hikâyelerin insanî yönden, eğitim açısından ve kültürel bakımdan çok önemli bir rolü vardır. Cezayir halk hikâyesi, içerik ve şekil bakımından çeşitliliği ile Arap edebiyatının zayıfladığı bir dönemde edebî boşluğu doldurmada belirgin bir rol oynamış ve Cezayir halkının özünü, geleneklerine olan bağlılığını ve varlığını savunmada kendini göstermiştir.²⁶

Halk hikâyeleri, halkın vicdanından zuhur ederek onun umutlarını, hayata bakışını, hedeflerine bağlılığını ve hayat hakkını savunurken karşılaştığı engellere karşı koymayı öğrenmesini ifade eder. Bu hikâyeler "*Binbir Gece Masalları*" ve "*İkd Veled en-Nâyiliyye*"²⁷ gibi efsanelerden ve masallardan beslenmiştir. Fransız sömürge yönetimi, bu hikâyelerin kendi varlığına yönelik oluşturduğu tehlikenin ve millî ruhu harekete geçirerek insanların içine direniş ve devrim ilkelerini yerleştirmede oynadığı rolün farkına varmıştır.²⁸ Bunları dejenere etmek amacıyla bazı halk hikâyelerini Fransızca yazıp yayımlamıştır.

Bu halk hikâyeleri, özellikle de hikâyedeki karakterler- üzerinde durmadan olayın kendisini ele alan tasvirler- Cezayir kısa hikâyeciliğini etkilemiştir.

3. Ortaya Çıkışı

Cezayir’de kısa hikâye türünün ortaya çıkışı ile ilgili kesin bir tarih vermek mümkün olmasa da bazı edebiyat tarihçilerinin bu konuyla ilgili tespitlerinden bahsetmek mümkündür. Kısa hikâyenin ortaya çıkışı ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Cezayirli Arap edebiyatı Profesörü Dr. Ömer bin Kayne (1944-...), kısa hikâye sanatının doğuşu için 1908 yılını²⁹; Dr. Abdülmelik Murtâd (1935-...), Muhammed Said Ez-Zâhirî (1899-1956) ’nin '*Fransuvâ ve 'r-Reşid*' adlı öyküsünü yayımladığı 1925 yılını³⁰; 'Âyide Bâmye ise bu türün ilk ortaya çıkış tarihini 1926 yılı olarak işaret ederler. Dr. Abdullah Er-Rakîbî (1928-2011) de bu nesir türünün doğuşunu belirli bir yıla tahsis etmeyip belirli süreç içerisinde oluştuğunu belirtir.³¹

Cezayir kısa hikâyesinin ortaya çıkışı hikâye, makâme ve öyküsel makalelerle irtibatından dolayı başarısızlıkla nitelenir. Böylece sanatsal eksikliği ve bu işle uğraşanların çabalarını sağlamlaştırarak ve olgunlaştıracak

yeterli yazım malzemesine sahip olmadığı dile getirilmiş olur. Bu çabaların başında Muhammed b. Abdurrahman Ed-Dîsî (1854-1921) tarafından 1908'de yazılan *El-Munâzara Beyne'l-ilm Ve'l-cehl* (İlim ve Cehalet Arasında Münâzara) hikâyesi gelir. Esere verilen bu ismin mantığı, yazarın tasavvur ettiği ilim ve cehalet arasındaki ihtilafa işaret edilir. Bunun için biri ilim diliyle, diğeri cehalet diliyle konuşan iki hikâye kahramanı sunulmuştur. Bunlara adalet diliyle konuşan, bu ihtilafa hakemlik yapan üçüncü bir kahraman daha eklenmiştir. Bu münazaranın unsurları hikâye, öyküsel makale ve edebî makâme yapısıyla karışık olarak ortaya konulmuştur. Son zikredilen hikâyenin sanatsal özellikleri diğerlerine göre daha fazla öne çıkmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yerel gazetecilik, kapılarını edebî ürünlere aralayınca gazeteler ıslahatçı yönleriyle edebiyatın -şiir ve nesir-merkezi olma özelliği kazanmıştır. Yine gazeteciler, edebiyat ürünleri için temel ve değişken usullere ait başlıklar belirlemişlerdir. Bu başlıklar şunlardır: *El-Makâlu'l-edebî* (Edebî Makale), *Ma'rid Ârâ' ve Efkâr ve Kısasu'l-Edebî* (Görüşler ve Düşünceler Sergisi ve Edebî Hikâyeler). Gazetelerde genel ve edebî hikâyenin ve makalenin yanı sıra öyküsel makale de yayımlanmaya başlamıştır.

1925 yılında Cezayir gazetesi, Muhammed Said Ez-Zâhirî (1899-1956)'ye ait *Fransuvâ ve'r-Reşid* (Fransuva ve Reşit) başlığı altında etkileyici bir hikâye yayımlamıştır. Bu hikâye, Fransızlar ile Cezayirliiler arasındaki siyasi eşitlik konusu gibi cesur bir konuyu işlemesi nedeniyle büyük beğeni toplamış ve geniş yankı uyandırmıştır. Ancak bu durum, gazetenin yayım hayatına mal olmuş ve gazete yayım hayatında bir aylık süreyi doldurmadan sömürgeci güçler tarafından kapatılmıştır. Gazetenin sömürgeci güçler tarafından kapatılması Ez-Zâhirî'nin azmini kırmamış, aksine onu daha çok hikâye mecmuası yazmaya yöneltmiştir. Ez-Zâhirî, yazdığı hikâye mecmualarını Muhibbuddîn El-Hatîb (1886-1969)'e ait *El-Feth* (Fetih) gazetesi gibi Kahire'de haftalık yayımlanan çeşitli gazete ve dergilerde yayımlamıştır. Belki de bu mecmuaların en güzeli ve hikâye sanatını bünyesinde barındırması bakımından en uygunu *Âişe* (Ayşe), *El-Kitâbu'l-Mumezzak* (Yırtık Kitap) ve 1933 yılında yayımlanan *İnnî Erâ fi'l-Menâm* (Rüyamda Görüyorum) eserleridir. *İnnî Erâ fi'l-Menâm* adlı eser, bazı kötü tarikat şeyhlerinin kurbanlarını ağlarına düşürmek için kullandıkları büyü sahnelerini tasvir etmiştir.

'Ali Bekr Es-Selâmî, *Dem'a 'Ala'l-Bu'esâ'* (Zavallılar İçin Bir Gözyaşı) hikâyesini 1926 yılında yazmıştır. Es-Selâmî, bu eserde dönemin tarikat şeyhlerine yüklenmiş ve onları insanları kendi şahsi çıkarları için kullanmakla suçlamıştır. Tarikat şeyhlerini şeytanlar ve sahte şeyhler olarak göstermiştir. Bu yaptığıyla, dinî grupların liderlerini eleştiren özellikle murabıtlar gibi ıslahatçıların diline yaklaşmıştır.³²

Muhammed ‘Âbid El-Celâli (1890-1967), bu edebî türün öncülerinden kabul edilen sanatsal düzeye yükselmesinde gayret gösteren kişilerden sayılmaktadır. 1935-1937 yılları arasında *Eş-Şihâb* (Meteor, 1924) dergisinde, “Reşîd” takma ismiyle hikâye mecmuaları yayımlamıştır. Bu da Ez-Zâhirî’nin, İkinci Dünya Savaşı’ndan önceki hikâye sanatını iyileştirmeye çalışan yazarlar üzerindeki etkisine işaret etmektedir.³³

Muhammed ‘Âbid El-Celâli (1890-1967), *Eş-Şihâb* (Meteor, 1924) dergisinde yedi hikâye denemesi yapmıştır. Bu hikâye denemelerinden bazıları şunlardır: *Es-Se‘âdetu’l-Betrâ* (Yarım Kalan Mutluluk, 1935), *Es-Sâ‘id fi’l-Fah* (Tuzaktaki Avcı, 1935), *E‘innî ‘Ala’l-Hedm U‘inke ‘Alâ’l-Binâ* (Bana Yıkımda Yardım Et, Ben de Sana Yapımda Yardım Edeyim, 1935), ve *‘Alâ Savti’l Beddâl’* (Bakkalın Sesine Dâir, 1937). Adı geçen dört eserin, kısa hikâye sanatıyla güçlü bir bağlantısı bulunmaktadır. Diğer hikâye denemeleri ise şunlardır: *Temmuz* (Temmuz, 1935), *Fi’l-Kitâr* (Trende, 1936), ve *Ba‘de’l-Mulâkât* (Görüşmeden Sonra, 1936). Adı geçen üç hikâye, çoğu zaman olay örgüsü gibi sanatsal içerikten yoksun olduğu veya öyküdeki karakterlerin soluk, cılız ve hareketsiz oldukları için hikâye kategorisinde değerlendirilmiştir.

Kısa hikâye ile ilgili yapılan girişimlerden diğeri avcı bir delikanlı olan Mahmut’un, güzelliği ile göz dolduran çoban kızı Fâtıma’nın aşk tuzağına düşüşünün anlatıldığı *Es- Sâ‘id fi’l-Fah* (Tuzağa Düşen Avcı) isimli eserdir. Mahmut’un ormanda âşık olduğu Fâtıma’nın yolunu gözleyerek başlayan hikâye, sonunda aşka dönüşür ve evlilikle biter. El-Celâli bu hikâyesi ile Cezayir kıssa sanatında ilk defa açık bir şekilde aşk konusunu işlemiştir. Zira önceki girişimler, duygusal konuları işlemeye, karakterlerin davranışları üzerinde etkili olacak duyguya ve bu büyük payı vermeye cesaret edememişlerdir. Bu eserdeki aşk, Fâtıma’nın davranışlarına hükmeder, onu harekete ve sorgulamaya iter. Mahmut üzerinde ise bu etki daha fazladır. Mahmut, sanki eski Arap edebiyatının bahsettiği aşktan perişan olmuş gençlerden biri gibidir.

Tüm bunların sonucunda Cezayir’de kısa hikâye, 1908 yılında Muhammed bin Abdurrahman’ın *El-Munâzara Beyne’l-‘ilm Ve’l-cehl* hikâyesi ile ortaya çıkmıştır. Bu girişim yeni doğmuş bir bebeğin yürümeyi öğrenmesine benzetilebilir; bazen yürür, bazen düşer. 1925 yılının yaz ayında bu çocuk, Ez-Zâhirî’nin *Fransuva ve’r-Reşid* kıssasıyla yalpalamadan ve dengesini kaybetmeden ayakta durabilmiştir. Bu sonuncusu yazarının geniş hayal dünyası, edebî kaleminin güçlü olması sayesinde basit veya sade de olsa, bu edebî türe sanatsal bir perspektif kazandırmıştır. Bu, onu Cezayir’de bu sanatta ustalaşmaya götürmüştür. Sonra Muhammed El-‘Âbid El-Celâli’nin uğraşları gelir. Kıssaya aşk unsurunu ve hareketi dâhil ederek Ez-Zâhirî’nin çizdiği

rotanın dışına çıkmış ve sanatsallığın uç noktasına doğru bu yolda sağlam adımlar atmıştır³⁴.

Her ne olursa olsun, Cezayir kıssasının ortaya çıkışının ilk dönemleri, özellikle de ellili yılların başlarında ciddiyet, kuvvet, şıklık, canlılık ve sanatsallık vadeden bir kıssa sanatının temellerine umut olmuştur. Daha sonra ortaya çıkan bu bahsedilen dönemdeki içeride ve dışarıda Arapça yerel gazetelerin yayımladıkları eserleri inceleyen akliselim kimseler bunu görmüşlerdir. Bu girişimlerin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki hikâyeye sanatına olan olumlu katkısını inkâr etmek haksızlık olur.

3.1. Milliyetçiliğin Etkisi

1920'li yıllardan itibaren milliyetçi hareket parlamaya ve olgunlaşmaya başlamış, sistemleşme yoluna girmiştir. Başlangıç olarak 1926 yılında Necm Şimâl İfrîkyâ, 1931 yılında Cem'iyetu 'Ulemâi'l-Muslimîn (Müslüman Alimler Derneği), 1936 yılında El-Hızbu'ş-Şuyû'î (Komünist Parti), 1937 yılında Hizbu'ş-Şa'b (Halk Partisi), 1944 yılında Ehbâbu'l-Beyân ve'l-Hurriyye (İfade ve Özgürlüğü Sevenler) partileri kurulmuştur. Bu partilerin asıl alanları olan siyaset yönünün arkasında bir kültürel ve medeni boyut gizli olmuştur. Hatta kültürel ve fikrî olgular, şartlara hükmetmiş ve bu olguları siyasi boyutta ortaya çıkarmıştır, denilebilmektedir. Yukarıda zikredilen bilgiler sadece milliyetçi hareketin uğradığı tarihî duraklardır. Komünist Partisi'nin 1908 yılında Cezayir feodalitesini inşa etmesi, 1914 yılında Skikda Limanı'nda savaş gemilerinin bombalanması gibi başka faaliyetler de temel faktörler arasında yer almaktadır.³⁵

3.2. Kültür Mirasının/ Gelenegin Canlandırılması

Kültür Mirasının Canlandırılması akımı, İslâm tarihinin yeni bir edebî surette ihyası için millî kültür mirasını canlandırmaya çalışmıştır. Bu bağlamda yayımlanan gazetelerde eski ve yeni Arap halk geleneklerinden ve kültüründen örnekler verilmiş, eski Arap hikâyelerine ve dinî hikâyelere bölümler tahsis edilmiştir. Bunun yanında, işgal öncesi ve sonrası Cezayir tarihinin araştırılmasına önem verilmesi için çağrılar yapılmıştır. Bu da kültür merkezlerinin, dinî cemiyetlerin ve 1926 yılında başkentte kurulan "Nâdi et-Terakkî" (Terakki Kulübü) ve "İhvânu'l-Edeb (İhvân-ı Edep) gibi izci kurumlarının kurulmasına katkı sağlamıştır. Bu çağrılar, devrim meydana gelene kadar devam etmiş ve akabinde "Cem'iyetu'l-Mezher" (Mezher Cemiyeti) ve "Cem'iyetu'l-Veteri'l-Cezâiri" (Cezayir Veter Derneği) gibi cemiyetler kurulmuştur.³⁶ Bu cemiyet ve toplulukların kurulmasındaki amaç ise edebiyata, ahlaklı olmaya ve Arap edebiyatının üzerine oturduğu temellerin özünü oluşturan dil, tarih ve din gibi değerleri kapsayan millî kültürü canlandırmaya davet etmektir. Bu da kısa hikâyenin ortaya çıkmasını sağlamıştır³⁷.

3.3. Doğu ve Batı ile İletişim

Cezayir'in Doğu ile olan iletişimi ve etkileşimi, sömürgecilerin Cezayir'in Arap halklarıyla olan siyasi ve kültürel iletişimini kesmeye yönelik çabalarına rağmen, kültür ve edebiyat alanında bir ilerleme eksenini oluşturmuştur. Cezayir, Arap halklarıyla olan bağlarını güçlendirmek için çaba sarf etmeye devam etmiştir. Şüphesiz ki Şekîb Arslan (1869-1946) 'ın Avrupa'da Cezayirliyle buluşması ve onun pan-Arabist düşünceleri, bu bağın gelişmesinde ve güçlenmesinde etkili olmuştur.³⁸ Fransa'nın Cezayirliilerin önüne koyduğu engellere rağmen Cezayir halkı, yaşam hakkını savunmak için çeşitli yöntemler bulmuş ve birçok yolla doğudaki Arap ülkeleriyle iletişime geçmiştir. Bu bağlamda Muhammed Abdullah (1849-1905) ve Ahmed Şevki (1870-1932) gibi doğudaki Arap şahsiyetlerinin Cezayir'e yaptıkları yolculuklar ve Hamdan El-Venîsî (1856-1920), İbni Bâdis (1889-1940), El-Beşir El-İbrahîmî (1889-1965) ve Ahmed Rıza Hûhû (1910-1956) gibi Cezayirli şahsiyetlerin doğuya yaptıkları yolculuklar³⁹ önemlidir.

Dr. Abdülmelik Murtâd (1935-...), Cezayir'le Arap ülkeleri arasındaki etkileşimi şu sözleriyle vurgulamıştır: “Doğudaki Araplar (Maşrikîler), tarihî şartlar gereği geleneksel Arap kültür mirasından ve hatta Batıcı modern kültürün kaynaklarından alma konusunda öncü olmayı başarsalar da Cezayirliilerin de içinde yer aldığı Mağribîler (batıdaki Araplar), ilk başlarda doğu Arap (maşrik) kültüründen alıcı konumundaydılar. Cezayirliiler arasında, Fransızcanın yanı sıra Arapçayı da çok iyi bilen kişilerin olmasına rağmen Batı kültürünü alma konusunda çok dikkatli davranıyorlar ve kendi iç huzurlarını, geleneksel eski Arap kültüründen veya modern Arap kültüründen alıntıdan ibaret olmaktan öteye gitmeyen doğu Arap (maşrik) edebiyatında bulmaya çalışıyorlardı.”⁴⁰ Buradan da anlaşıldığı üzere Cezayir ile doğudaki Arap ülkeleri (maşrik) arasındaki iletişim, edebiyata fayda sağlamış ve bu sayede hikâye alanındaki eser sayısı artmıştır. Bunun tam aksi de Batı ile olan ilişkilerde yaşanmıştır. Zira Cezayir'in işgal öncesi Avrupa ile olan buluşması, temelinde ticaretin ve resmî prosedürlerin olduğu bir buluşma olmuştur.⁴¹ Avrupa'dan Cezayir'e gelen ve uygarlık anlamında veya fikren yararlanabileceğimiz herhangi bir misyonun olmaması bir yana, millî kimliğini kaybetme korkusuyla Cezayir de Batı kültürüne ihtiyaç duymamıştır.

3.4. Gazetecilik

Cezayir gazeteciliğinin, Cezayir halkının uyanışa geçmesinde ve halkın kendi kabuğundan çıkmasını sağlamada önemli etkisi olmuştur. Bu bağlamda gazetecilik, fikrî durgunluğun aşılmasına katkıda bulunmakla kalmamış, fikir ve kültür yaşamında etkin bir rol üstlenmiştir. Sömürgecilerin uyguladıkları politikalara ve işgalci yönetimin yaptığı zulümlere rağmen gazeteler, bunlara

seyirci kalmamışlar, seslerini Cezayir'in sınırları dışında duyurmak ve Cezayir halkının maruz kaldığı trajedileri göstermek için çaba sarf etmişlerdir.⁴² Burada yerel gazetecilikten de bahsetmek mümkündür. 1847 yılında çıkmaya başlayan ve "*Et-Tenbîh*" (Uyarı) ve "*El-Vakâi'u'l-Mısriyye* (Mısır Olayları) gibi gazetelerden sonra Arap ülkeleri bazında Arapçaya tercüme edilip yayımlanan üçüncü gazete olan "*El-Mubeşşir*" (Müjdeleyen) gazetesi⁴³ bunun örneğidir. Ancak bu gazete de özünde sömürgeci Fransız yönetiminin bir propaganda aracı olmaktan öteye geçememiştir.

Gazeteciliğin/ gazetelerin sesi, kurucularından ve sömürgecilerin bu kişilere yaklaşımlarından dolayı kâh yükselmiş kâh dinmiş ve bu iş bu şekilde devam etmiştir. Bu durumu Bâmye, eserinde şöyle zikreder: "İktidardaki yönetim, İslâmî gazetelerin Fransız varlığına karşı neredeyse açıktan bir kampanya düzenlediği konusunda kuşkulanıyordu".⁴⁴ Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde bazı gazeteler ortaya çıkmıştır. Bu noktada, sayfalarında hikâye türünden yazılara yer vermeyen ve bağımsızlıktan ancak belirli bir süre önce hikâye metinlerine yer açan, örneğin "*El-Mucâhid*" (Mücahit) gazetesi çıkmaya başlamıştır. Ayrıca "Cem'iyetu'l-'Ulemâ" (Âlimler Cemiyeti) tarafından çıkarılan gazetelerden biri olan *El-Basâir* gazetesinin 1947'de yayımlanan serisinde olduğu gibi bazı gazeteler de hikâyede üslup konusuyla ilgilenmişlerdir.⁴⁵

Gazete okurlarının bulunmaması, toplumsal durumların kötüye gitmesi ve gazeteciliğe savaş açılması gibi zorlu şartların bir sonucu olmuştur. Kaldı ki sömürgeci Fransız yönetiminin Cezayir halkının geri kalması için dayattığı cehalet şartlarında bir okur kitlesinin olması imkân dâhilinde değildi.⁴⁶

Şüphesiz gazetecilik o dönemlerde edebiyata gereken önemi verememiş, önceliği ıslah hareketine ve siyasete odaklanmak olmuştur. Fakat gazetecilerin ıslah hareketi ve siyasete odaklanmaları onların edebî girişimlerde bulunmadıkları anlamına gelmemektedir. Çünkü gazeteciler, diğer ilgi odağı olan faaliyetler gibi edebiyata, millî hikâyeye hizmet edecek bir araç olarak bakmışlar ve bu amaç için kullanılması gerektiğine inanmışlardır. Cezayir'de gazeteciliğin erken ortaya çıktığı göz önünde bulundurulursa edebiyata yönelik ilgi yeterli derecede değildir. *El-Mubeşşir* gazetesi, 1847 yılında çıkan *Et-Tenbîh* ve *El-Vekâi'* gazetelerinden sonra çıkan üçüncü gazete olmuştur.⁴⁷

Gazetecilik faaliyeti milliyetçi hareketin gelişmesi ve partilerin çoğalması sayesinde özel olarak yirmili yıllardan sonra gelişmiştir. *Nahdatu'l-Edeb fi'l-Cezayir* (Cezayir'de Edebiyatın Uyanışı) adlı eserde Cezayir'deki gazetecilik ile ilgili Dr. Abdulmelik Murtâd, Cezayir'deki çağdaş, kültürel ve edebî kalkınmayı araştıran bir araştırmacının Cezayir'de bu kalkınmanın fitilinin ateşlenmesinde gazeteciliğin etkisinin az olduğunu söyleyecek birini bulmasının mümkün olmadığını belirtmiştir.

Şam'da gazeteciliğin edebiyata ve kısa hikâye çevirisine verdiği önem göz önüne alındığında Cezayir'deki gazeteciliğin⁴⁸ Şam'dakine benzer yoğun bir çalışma olmadığı görülmektedir. *Er-Râid* (Öncü) gazetesi 1862 yılında İspanyolcadan ve İtalyancadan hikâyeler aktarmaya önem vermiştir.

Gazetecilikle birlikte kültürel konulara gösterilen önem artmıştır. *El-Hâdira* (Hazır) gazetesi ve ardından 1904 yılında *Es-Se'âdetu'l-Uzmâ* (Büyük Mutluluk) dergisi, daha sonra 1906 yılında *Hayruddîn* (Hayrettin) dergisi kurulmuştur. Bu iki dergi edebiyata sayfalarında daha çok yer vermiş ve bazı edebî meseleler sunmaya ve tartışmaya yönelmiştir. *Es-Se'âdetu'l-Uzmâ* dergisi, klâsik şiire yönelik en büyük darbeyi yapmış ve "çağdaş şiir" kavramını getirmiştir. *Hayruddîn* dergisi ise ilk defa Tunus hikâyesinin yayımını üstlenmiştir.

3.5. Devrim

Edebiyatçıları kısa hikâye yazmaya teşvik eden ve onlara birçok konuda ilham veren devrim faktörünü göz ardı etmek mümkün değildir. Devrim, siyaseti ve kültürü de etkilemiştir. Ne zaman ki, büyük Cezayir Devrimi meydana gelmiş ve bu yüzyılın 1954 yılının Kasım ayında devrim ateşi patlak vermiştir. İşte o zaman Cezayirliler, yeryüzünün dört bir yanına bölük pörçük dağılmışlar ve Arap ülkelerinde de kendilerine yer edinmişlerdir. Oradaki halklarla içli dışlı olmuşlardır. İnsanların yazdıklarını okumaya başlamışlar ve tam olarak bu noktada, bütün dünyanın adım adım izlediği ve hangi yönde geliştiğini takip ettiği özgürlük hareketiyle/ devrimle ilgili yazmamanın mümkün olmadığını idrak etmişlerdir. Böylece çeşitli Arap ülkelerinde bu gurbetçi entelektüellerden oluşan gruplar ortaya çıkmış ve her şeyden önce Cezayir Devrimi'ni tanıtmak amacıyla hikâye konularını işlemeye başlamışlardır.⁴⁹

Böylece devrim, hikâye yazımında çok daha geniş bir alan açmış ve reformcu/ islahatçı özelliğiyle eski konulardan kurtulmaya yardım etmiştir. Bu arada özgürlüğü, bağımsızlığı, devrimi, savaşı ve bunların birey ve toplum üzerindeki etkilerini ele alan yeni konular ortaya çıkmıştır. Bu şekilde kısa hikâye, gelişim yolunda yeni bir adım daha atmıştır.

Ancak göz ardı edilemeyecek bir başka konu var ki, o da yukarıda zikredilen etkenlerin birbiriyle bağlı oldukları ve karşılıklı etkileşim halinde olduklarıdır. Bu durum da etkenlerden herhangi birinin bir diğerine önceliğinin olduğunu söylemenin zor olduğunu göstermektedir.

Cezayir hikâyesindeki devrim konusu, diğer Arap ülkelerinde yazılan hikâyelerdeki devrim konusu ile büyük ölçüde benzerlik ihtiva etmektedir. Libya hikâyesi ile Cezayir hikâyesi karşılaştırıldığında bu iki ülkenin hikâyeleri

derin bir ilişki içinde görüntüsü vermektedir. İki ülke hikâyelerin de devrim konuları, halkın sömürgecilerle mücadelesini işlemektedir. Cezayir’de Fransız sömürgeciler, Libya’da ise İtalyan sömürgeciler bulunmaktadır. Hikâyenin sömürge güçlerine karşı olan mücadeleyi tasvir etmede büyük etkisi ve rolü bulunmaktadır.⁵⁰

Fransızların ilk müdahalesinin sonuçlarını yansıtan hikâye, El-Emir Mustafa adıyla anılan Muhammed İbrahim’in *El-Uşşâk fi’l-Hub ve’l-iştîyâk* (Aşk ve Özlemle Tutuşmuş Aşıklar) adlı hikâyesidir. Eser, 1849 yılında yazılmıştır ve Ebu’l-Kasım Sa’dullah tarafından 1977 yılında tahkik edilerek yayımlanmıştır. Bu eserde yazar kendisinin ve ailesinin mülkünü ellerinden alan sömürgeci çektiklerini sayıp dökmüştür. Fakat olgun sanatsal Cezayir hikâyesi, özellikle Arapça devrimle beraber doğmuştur.

Cezayir edebiyatının özgürlük hareketi ile olan ilişkisi çok açık ve nettir. Bu ilişki hep vardır ve hâlâ varlığını devam ettirmektedir. Cezayir’de yaşamını sürdüren bir yazar, Cezayir’in güzelliğini ifade etmek için edebiyata yönelmiş ve çeşitli edebî türlerle duygu ve düşüncelerini kaleme almıştır.

Özgürlük devrimi, içerik bakımından da en az şeklini etkilediği kadar hikâye konularında da etkili olmuştur. Zamanla ıslahat konuları azalmış, onun yerini günlük hayattan yeni konular almıştır. Bu konuların çoğu sömürgeci güçler karşısında dimdik duran halk, savaştı, kahramanlar ve sosyal hayat oluşturmuştur. Bağımsızlıktan yani 1962 yılından sonra toplumsal konulara diğerlerinden daha çok önem verilmiştir. En önemli konuları fakirlik, yetim çocukların sıkıntıları ve ölümleri, gurbet sıkıntıları, ötekileştirme ve ırkçılık olarak öne çıkmıştır. Özgürlük mücadelesinin Cezayirli edebiyatçıları hikâye sanatı konusunda olumlu yönde geliştirirken onları yeni hikâye örnekleri görmeye ve başkalarının tecrübelerinden faydalanmaya iterken bu savaşın sanatsal zayıflık olarak bazı izleri de bulunmaktadır.

Cezayirli hikâye yazarları, savaşları ve mücadelelerini anlatırken bir vatandaşlık görevi duygusu ve millî bir güdü ile halkın mücadelesini, baskıcı Fransızlara karşı ölümüne mücadelesini anlatmaya önem vermişlerdir. Bu önem, şekil ve içerik yönünden zayıf hikâye kitaplarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Süre olarak onlarca yıl bir yere odaklanılmaksızın ve teşvik unsuru olmadan birçok olay bir hikâyeye sığdırılmıştır. Bunun sebebi ise o dönemdeki bazı yazarların bir konuya bağlı kalmayı ve gerçekçi yazımı yanlış anlamalarıdır. Gerçekçi edebiyatı yanlış anlayan birine göre gerçekçi yazım, bir olayı olduğu gibi güvenilir bir şekilde aktarmak ve olayın gelişim aşamalarını tasvir etmekten ibaret olmuştur. Dr. Nur Selman, bu zayıflığın bazı şekillerini özetlemiş ve bunu savaşa, yazarın bu savaşı tasvir etmeye olan merakına, bütün yönlerini bazen yüzeyselliğe ve direkt anlatıma, benzer yerlerin benzer kişilerin verilmesine düşen ayrıntılı şekilde anlatmaya olan merakına isnat etmiştir. Dolayısıyla bu hikâyecileri yaratıcılıktan çok inanç yazarları hâline getirmiştir.

Böylece hikâyelerinden sürpriz unsuru kalkmış, yorum ve açıklamaya boğulmuştur.

Resimli öykü, büyük ölçüde şekil ve içerik bakımından gelişmiş ve yeni konular ele alınmıştır. Muhammed Ali Meyzâbi, “Eş-Şehîd” (Şehit) isimli kitabında sömürgecilere, onların yardımcılarına ve karşı çıkanlarına, maddî ve fizikî izlerine ve toplumsal problemlere yoğunlaşmıştır. Daha sonra resimli öyküde, din hakkında da konuşmaya başlanmıştır. Fakat burada eğitim açısından değil, dinden yardım alma, lakapları ortaya çıkarma ve din hakkında konuşulanların gerçek etkenlerini gizlemek amacıyla bahsedilmiştir. Bunu Ahmet Rıza “*Nemâzic Beşerîyye*” (İnsan Örnekleri) isimli mecmuasında ve Ahmet Bin ‘Âşûr “*Hadîsu’l-Huccâc fi’d-dekâkîn*” (Hacıların Dükkanlardaki Konuşmaları) isimli hikâyesinde işlemişlerdir.⁵¹

Resimli öyküler, edebiyat ve siyaset konularını, sıkıntıların sebeplerini, göç ve sömürge gibi konuları ele almıştır. Bu konular, “*Er-Racul Ve’d-dubbu’l-ebyard*” (Adam ve Beyaz Ayı) isimli eserden okunmuştur. Hayatın içinden eserler, Abdulmecid Eş-Şafîi’nin “*Suzan*” (Suzan) isimli eserinde ve İsmail Muhammed El-‘Arabî’nin eserinden doğa, köy ve çocukluk anıları hakkındaki bilgilere erişilmektedir.

Resimli öykü, edebiyatçıların ve yazarların hissettiği boşluğu doldurmada sanatsal bir düzelmeye ihtiyaç duymasına rağmen etkili rol oynamıştır.

Cezayir hikâyesinin asıl gelişimi kırklı yılların sonu ellili yılların başında başlamıştır. Önceden öyküsel makale ve resimli öykü yazarların yanı sıra yeni bir yazar grubu ortaya çıkmıştır. Çeşitli konuları işlemişlerdir ve bu konuların en önemlileri duygusal, toplumsal, psikolojik konular olmuştur. Aşk problemlerine ve bunlardan meydana gelen sıkıntılara büyük yer veren Ahmed Rıza, bu yazarların en önemlilerindedir. Bu konu, “*Sahibetu’l-vahy*” (Vahyin Sâhibesi) isimli mecmuasındaki hikâyelerin çoğunda açıkça görülmektedir. Yazar, konularını günlük hayattan ve insanlarla olan ilişkilerinden almıştır ve bu ilişkilerde genelde taraf olduğu için onu özel anılarına yaklaştırmıştır. Karakterleri betimlemesinde, geleneksel ifade şeklinde, dili kullanmada belli bir tarz hâkimdir. Bunların hepsi hikâyelerini, belli bir toplumsal ve sanatsal dönemi anlatan önemli edebî kaynak yapmaktadır. Cezayir edebiyatında hikâyenin doğuşu ve gelişimi aşamalarında önemli bir evreyi temsil etmektedir. Ahmed Rıza’nın eserleri, insanın edebi, duyguları, hisleri, tepki hâlleri, öfkesi seviyesine ulaşmıştır ve o psikolojik betimlemelerde ustalık göstermiştir. Hatta Abdulmelik Murtad, onun hakkında “Eğer Fransızlar, Ahmed Rıza’nın temiz kanını dökmeseydi Cezayir’deki ilk hikâye yazarı olacağına neredeyse kesin inanıyorum. Şu an bu şehit yazarın Cezayir’deki hikâye yazarlığının tartışmasız

öncüsü sayıldığından emin olduğumuza göre bunu söylemeye gerek yoktur.” demiştir.⁵²

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ilk sanatsal hikâyeler ortaya çıkmıştır. Daha sonra birtakım etkiler bağlamında hikâye gelişmiştir. En önemli etkiler şunlardır:

1. Cezayir Müslüman âlimler topluluğunun Arapçayı yok olmaktan kurtarma çabası, asrın ruhunu yansıtmaya için onu korumaya ısrarcı davetleridir.

2. Dini hurafelerden kurtarma ve Fransız hükümetinden ayırma zorunluluğudur. Bu çekişme ıslahatçı hareketle sömürgeciler ve ıslah karşıtları arasındadır. Edebiyat, konularını bu çekişmeden alarak ıslahat hareketinin yanında durmuştur. Öyküsel makaleler ve resimli öyküler ortaya çıkmıştır. Bu hareket, fasih Arapça ile dine sarılmaya ve insanların kalbini dine yaklaştırmaya çağırmıştır. Bu hareket, aynı şekilde millî mirası canlandırmaya ve yeni bir edebiyat şekliyle İslâm tarihini canlandırmaya çalışmıştır. Gazetelerinde eski ve modern Arapça şiirler yayımlamışlardır. Dinî ve eski Arap hikâyelerine özel yer ayırmışlardır. Buna ek olarak Cezayir’in ihtilalden önceki ve sonraki tarihinin okunmasına önem vermişlerdir. Bu işin kültürel kulüplerin kurulmasında, dinî toplulukların, edebiyat kardeşleri birliğinin, araştırma örgütlerinin başkentte 1926 yılında kurulmasında katkısı olmuştur. Bu davet, devrime kadar sürmüştür. Birçok topluluk kurulmuştur. El-Müzhir Grubu, Konstantin’de Muhyiddîn El-fen Grubu, Belide’de Terakkî Kulübü, Cezayir’de Veter Grubu bunlardan bazılarıdır.

Bunların tamamının hedefi, insanları edebiyata cesaretlendirmek, millî suuru uyandırmak ve ahlaka sınımsız sarılmalarını sağlamak olmuştur.

3. Dilin güçlenmesinde hikâyenin katkısını ve edebiyatın şiirden ibaret olmadığını anlamak.

4. Tutucu ve muhafazakâr bakış açısının değişmesi, özellikle kadın hakkında konuşulması, şartlarının tasvir edilmesi, özgürlüğüne davet edilmesidir. Toplum değişmiş ve bu geleneklere galip gelmiştir; çoğu hikâye kitabında kadın bir birey olarak ortaya çıkmıştır.

Unutulmaması gereken en önemli hususlardan biri ise yazarları ve edebiyatçıları hikâye yazmaya yönelten etken büyük Özgürlük Devrimi’dir. Bu büyük Özgürlük Devrimi geldiğinde 1954 yılının Kasım ayında ortaya patlak verip Cezayirli, dünyanın dört bir yanına dağılmışlar, Arap memleketlerinde yerler ve oranın halkıyla ilişki kurmuşlardır. Oradaki toplulukları okumuşlar ve hareketlerini adım adım takip etmişlerdir. Bu göçmenler, her şeyden önce Cezayir Devrimi’ni tanımak için bunu hikâyede işlemeye başlamışlardır.

Bu devrim, edebiyatçılarda kahramanlık duygusu uyandırmış, Cezayir halkının mücadelesini ve özgürlük uğruna girdikleri mücadeleyi yazmışlardır.

5. Olayla birlikte ortaya çıkmayan sabit karakterler vardır.
6. Islahî amaçlar için nasihat ağırlıklı hitap tarzı kullanılmıştır.

4. Gelişimi

Cezayir kısa öykücülüğü, sanatsal olgunluk aşamasına ulaşmadan önce, ayrışmaları mümkün olmayan iki önemli süreçten geçmiştir. Bunlar, öykü makale ve öyküsel betimlemedir. Bu ikisini birbirinden ayırmak zor olsa da her birinin sanatsal özellikleri aşağıdaki gibi verilebilir:

4.1. Öykü Makale

Öykü makale, Cezayir kısa hikâyeciliğinin çıkış yaptığı başlangıç noktası sayılır. Öykü makale, ortaya çıktığı dönemlerde makâmî, roman ve edebî makale gibi birden fazla edebî türün karışımından oluşması ve İbn Bâdis, El-Beşir El-İbrahîmî, Et-Tayyib El-Akbî ve Mubârak El-Mîlî gibi reform hareketinin öncüleri sayesinde büyük gelişim gösteren dinî makeden etkilenmesiyle öne çıkmıştır.⁵³ Bunun arkasındaki sebep, reform hareketine hizmet etmek ve bu hareketin fikir ve ilkelerini savunmak olmuştur. Bu dönemde, öykü karakterleri sadece bir boyutta tasvir edilmiştir. Örneğin bu karakter reformcu bir çevreye mensup ise iyi ve erdemli bir kişilik olarak sunulmuştur. Ama farklı bir çevreye, özellikle de tarikat erbabının bulunduğu çevrelere mensup ise kötü ve şeytanî bir kişilik olarak gösterilmiştir.⁵⁴

Öykü makale, bu dönemden sonra şekil ve içerik bakımından gelişim göstermiştir. İçerik bakımından gelişimi daha da belirgindir. Böylece, toplumsal yaşamda geri kalmışlık fenomenlerini ve toplumun gelişmesini engelleyen çürümüş gelenekleri tenkit etmeye başlamıştır. Ayrıca bu dönemde Arap İslâm medeniyetinin meziyetlerini anlatmaya başlamış ve Batı'nın maddî uygarlığıyla karşılaştırma yapmıştır. Diğer yandan öykü makale; şekil, üslup ve kullandığı dil bakımından da gelişim göstermiş ve diyalog yöntemini kullanması en belirgin özelliklerinden biri olmuştur.⁵⁵ Bu dönemde, yani İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde öykü makale, zor kelime kullanımlarından ve şaşaalı anlatım tarzından kendini kurtarmış ve üslup bakımından daha esnek ve daha canlı olmayı başarmıştır.⁵⁶

Yani denilebilir ki kısa hikâye ilk başlarda öykü makale şeklinde gelişmiş, edebiyat ve fikir hareketinde önemli bir rol üstlenmiştir.

4.2. Öyküsel Betimleme

Öyküsel betimleme, Cezayir kısa hikâyeciliğinin gerçek başlangıcıdır. Zira öyküsel betimleme, öykü makalenin ortaya çıktığı dönemde zuhur etmiştir. Bu da Muhammed Said Ez-Zâhirî'nin "*El-İslâm Yehtâc ila 'd-Da 'veti ve 't-Tebşîr'*" (İslâm'ın Davet ve Tebşîre İhtiyacı Var) adlı eserinde görülmektedir. Birinci

aşamadaki ilk öyküsel betimleme örneği de bu kitaptaki tüm konularda öne çıkan "Ayşe" tasviridir.⁵⁷ Öyküsel tasvir, ortaya çıkma sürecinde birbirinden ayrı iki farklı aşamadan geçmiştir. Birinci dönemde, yani Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönemde, bunun örneklerine çok az rastlanmaktadır. Ama *El-Basâir* gazetesi ile başlayan 1947 yılından sonraki dönemde, tıpkı öykü makalede olduğu gibi öyküsel tasvir de nicelik ve nitelik bakımından artarak birçok yazar tarafından örnekleri kaleme alınır olmuştur.⁵⁸

Öyküsel betimleme, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, toplumsal ve siyasi alanlarda daha belirgin duruşlar sergilemeye başlamış ve üç eksen üzerine yoğunlaşmıştır. Bu eksenler şunlardır:

1. Karikatürel kişiliğin resmedilmesidir. Bu da kişiliği betimleyerek, davranış ve imalarını tespit ederek ve tutum ve eylemlerine yönelik alaycı yaklaşımı ortaya koyarak olur.

2. Toplum, toplumun gelenek ve göreneklerini, sömürgeciliği ve sömürgeciliğin geride bıraktıklarını tenkitte ısrar etmedir. Bu eksen, hikâyede olaylar üzerine yoğunlaşma nedeniyle kişilik nerdeyse kaybolmaktadır. Bunun neticesinde olaylarla karakterlerin ayrışması ortaya çıkmıştır.

3. Doğa, aşk ve diğer romantik konuların betimlenmesidir. Burada da doğayı ve doğa fenomenlerini betimlemeye aşırı yoğunlaşmadan ötürü kişilik kaybolmaktadır.⁵⁹

Buradan varılacak sonuç, öyküsel betimlemenin, edebiyatçılar ve yazarlar nezdinde kısa hikâyecilikteki rolünü yerine getirdiğidir. Onun için öyküsel betimleme, tam olgunluğa ermemiş olmasına rağmen kısa hikâyenin bir çeşidi sayılmaktadır.

Sonuç

Kısa hikâye, Arap dünyasındaki hikâyecilik bakımından geç ortaya çıkmış bir edebî tür sayılır. Ortaya çıkış zamanı konusunda edebiyat tarihçileri farklı görüşlere sahiptirler. Bunun nedeni, Arap ülkelerinden farklı olarak Cezayir'deki Arap kültürünün maruz kaldığı özel koşullar ve şartlardır. Dergilerde ve gazetelerde yayımlanmakta olan ve çeşitli konulara değinen hikâyeler bulunmasına rağmen araştırmacılar, kısa hikâyeciliğin Cezayir'de tam olarak ne zaman ortaya çıktığını tespit edememişlerdir.

Fransa'nın Cezayirlilerin önüne koyduğu engellere rağmen, Cezayir halkı, yaşam hakkını savunmak için çeşitli yöntemler bulmuş ve birçok yolla doğudaki Arap ülkeleriyle iletişime geçmiştir. Zira Cezayir'de iki akım ortaya çıkmıştır: Biri Arap akımı, diğeri ise Batı akımıdır. İşgalci güçler olan Fransızların ülkeye girmesinden sonra eğitim ve kültür alanında Fransızcanın egemen olmasıyla birlikte, Fransızca yazılan Cezayir hikâyesinin Arapça

yazılan Cezayir hikâyesine kıyasla daha erken ortaya çıkması gerekirken anlatım dili olarak Fransızca'yı kullanan Batı akımı daha geç ortaya çıkmıştır.

Birtakım etkenler Cezayir kısa hikâyeciliğini- özellikle de sanatsal olgunluğa ulaşması bakımından- olumsuz etkilemiştir. Bu etkenlerin başında dil, din, gelenek-görenek, basın ve yayın organları, Cezayir'de gerçekleşen devrimin yanı sıra Cezayirli edebiyatçıların edebiyata dönük geleneksel bakışları, edebî eleştiri alanındaki eksiklikler, halk hikâyelerinin ve Arap milliyetçiliğinin de önemli ölçüde etkilerinin olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu durumun, kısa hikâye türünün gelişimine olumlu yönde katkı sağladığı görülmektedir.

Cezayir'in Doğu ile olan iletişimi ve etkileşimi, sömürgecilerin Cezayir'in Arap halklarıyla olan siyasi ve kültürel iletişimini kesmeye yönelik çabalarına rağmen kültür ve edebiyat alanında bir ilerleme eksenini oluşturmuştur. Bu durumun yanı sıra kültürel, edebî ve sosyal hayata dair Cezayir gazeteciliğinin, Cezayir halkının uyanışa geçmesinde ve halkın kendi kabuğundan çıkmasını sağlamada önemli etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

- ‘Â’îşe M. (2017) *Ahmed Rıza Hûhû Râidu’l-Kıssati’l-Kasîra*, Câmi’atu Ebû’l-Bekr Belkâyid, Kulliyetu’l-Âdâb ve’l-Lugât, Cezayir.
- ‘Âmir M. (1988) *Mazâhiru’t-Teccid fi’l-Kıssati’l-Kasîra bi’l-Cezâir*, İttihâdu’l-Kuttâbi’l-Arab, .
- ‘Âyide E. B. (1982) *Tatavvuru’l-Edebi’l-Kasasiyyi’l-Cezâiri 1925- 1967*, Divânu’l-Matbû’ât el-Câmi’iyye, Cezayir.
- Aytaç B. (2005), “Muhammed Teymûr”, *İslam Ansiklopedisi* TDV yayınları c. 30, İstanbul.
- Aytaç B. (2003) “Mahmud Teymûr”, *İslam Ansiklopedisi* TDV yayınları c. 27, Ankara.
- Can A. H. (2013) *Modern Cezayir Edebiyatı ve et-Tâhir Vattâr’ın Romanlarında Toplumcu Gerçekçilik*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Demirci G. (2014) *Mısır Edebiyatında Kısa Hikâye*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Ebû’l-Kâsım S. (2007) *Dirâsât fi’l-Edebi’l-Cezâiriyyi’l-Hadîs*, Daru’r-Râid li’l-Kuttâb, 5. Baskı, Cezayir.
- Ebû’l-Kâsım S. (2007) *Târihu’s-Sekâfi*, 1954 -1962, Dâru’l-Basâir, c. 10 Cezayir.

- Gökgöz T. (2018), *Bağımsızlık Sonrası Cezayir’de Edebi Ve Kültürel Çevre (1962-2016)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gökgöz T. (2019), “Fransız Sömürgesi Döneminde Tunus Zeytûne Üniversitesi İle Tunus Gazetelerinin Cezayir Kültürel Yaşamı Üzerindeki Rolü”, *Nüşa Şarkıyyat Araştırmaları Dergisi*, 48, 181-202, Ankara.
- Er R. (2004), *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Hâfız S. (2003) “Modern Arap Kısa Öyküsü” *Nüşa Şarkıyyat Araştırmaları Dergisi* Çev: Azmi Yüksel, Yıl/Volume: III, Sayı/Issue: 9, Bahar/ Spring
- Hûhû A. R. (2009) *Gâde Ümmu’l- Kurâ, el-Enîsu’s-Silsiletu’l-Edebiyye*, Cezayir.
- İbn Kayne U. (1995) *Fi’l-edebi’l-cezâiriyyi’l-hadîs (Târihan ve Envâ’an ve Kadâyâ ve A’mâlen) Divânu’l-Matbû’ât el-Câmi’iyye*, Cezayir.
- Mucâhid M. (2011), *el-Hikâyâtu’s-Şa’biyye*, Künûz li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, 1.Baskı, Tunus.
- Murtâd A. (1981), *es-Sekâfetu’l-‘Arabıyye fi’l-Cezâir, et-Te’sîr ve’t-Teessur*, Menşûrât İttihâdi Kuttâbi’l-‘Arab, Dimaşk.
- Murtâd A. (1983), *Funûnu’n-Nesri’l-Edebî fi’l-Cezâir*, 1931- 1954, Dîvânu’l-Matbû’âti’l-Câmi’iyye, 1. Baskı, Cezayir.
- Murtâd A. (1990), *el-Kıssatu’l-Cezâiriyyetu’l-Mu’âsıra*, el-Muessesetu’l-Vataniyye li’l-Kitâb, Cezayir.
- Er-Rukeybî A. (1978) *Tatavvuru’n-Nesri’l-Cezâiriyyi’l-Hadîs*, Dâru’l-Arabıyye li’l-Kuttâb Lîbyâ, Tunus
- Er-Rukeybî A. (2009) *el-Kıssatu’l-Cezâiriyyetu’l-Kasîra*, Dâru’l-Kuttâbi’l-Arab, Cezayir.
- Er-Rukeybî A. (TS) *el-Evrâs fi’ş-Şi’ri’l-Arabî ve Dirâsât Uhrâ*, eş-Şeriketu’l-Vataniyyeli’n-Neşr ve’t-Tevzî’, Cezayir.
- Selmân N. (2009) *el-Edebul’l-Cezâiri er-Rafd ve’t-Tahrîr*, Dâru’l-Asâle li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, Beyrut.
- Şureybî A. (1998) *Tatavvuru’l-Binyeti’l-Fenniye fi’l-Kıssati’l-Cezâiriyyeti’l-Mu’âsıra, 1947-1985*, İttihâdu’l-Kuttâbi’l-‘Arab, Dimaşk.
- Tâlib A. (ts) *el-Edebu’l-Cezâiriyyi’l-Hadîs el-Makâlu’l-Kasasî ve’l-Kıssatu’l-Kasîra*, Dâru’l-Garîb li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, Cezayir.

Yıldırım M. F. (2018) *Modern Cezayir Edebiyatında Kısa Öykü Türünün Doğuşu ve Gelişimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ez-Zâhirî M. S (1383) *el-İslâm fî Hâce ilâ de'âye ve tebşir (Mecmû'a Kasasiyye)*, Dâru'l-Kütüb, 3. Baskı, Cezayir.

- ¹ Modern Arap Kısa Öyküsü hakkında bilgi için bkz: Sabrî Hâfiz, *Nüsha Şarkıyyat Araştırmaları Dergisi* "Modern Arap Kısa Öyküsü" Çev: Azmi Yüksel, Yıl/Volume: III, Sayı/Issue: 9, Bahar/ Spring 2003, s. 77-96; Ayrıca bkz. Rahmi Er, *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2004, s. 27-34.
- ² Bkz. Bedrettin Aytaç, "Mahmud Teymür", *İslam Ansiklopedisi* TDV yayınları c. 27, Ankara 2003, s. 386-387; Ayrıca Bkz. et-Tâhir Ahmed Mekkî, *el-Kıssatu'l-Kasîra Dirâse ve Muhtârât*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire 1999, s. 116-118
- ³ Bedrettin Aytaç, "Muhammed Teymür", *İslam Ansiklopedisi* TDV yayınları c. 30, İstanbul 2005 s. 583; Ayrıca bkz. Rahmi Er, *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*, s. 137.
- ⁴ Abdullah Er-Rukeybî, *el-Kıssatu'l-Cezâiriyyetu'l-Kasîra*, Dâru'l-Kuttâbi'l-Arab, Cezayir, 2009, s.11.
- ⁵ a.e., s.13-14.
- ⁶ Turgay Gökgöz, *Bağımsızlık Sonrası Cezayir'de Edebi ve Kültürel Çevre (1962-2016)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018, s. 257-259
- ⁷ Abdülmelik Murtâd, *El-Kıssatu'l-Cezâiriyyetu'l-Mu'âsıra*, El-Muessesetu'l-Vataniyye li'l-Kitâb, Cezayir, 1990, s. 7; Ayrıca Bkz. Menekşe Filiz Yıldırım, *Modern Cezayir Edebiyatında Öykü Türünün Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, s. 92-118
- ⁸ Abdülmelik Murtâd, *Funûnu'n-Nesri'l-Edebî fî'l-Cezâir*, 1931- 1954, Dîvânu'l-Matbû'âti'l-Câmi'iyye, Cezayir, 1. Baskı, 1983, s.162-163.
- ⁹ Ahmed Tâlib, *El-Edebu'l-Cezâiriyyi'l-Hadis El-Makâlu'l-Kasasî ve'l-Kıssatu'l-Kasîra*, Dâru'l-Garîb li'n-Neşr ve't-Tevzî', s. 9.
- ¹⁰ Öykü, *Eş-Şihâb* gazetesinin 1926 yılı 18-28 Ekim tarihli iki farklı sayısında iki bölüm hâlinde yayımlanmıştır.
- ¹¹ Abdullah Er-Rukeybî, *El-Kıssatu'l-Cezâiriyyetu'l-Kasîra*, s. 11.
- ¹² Şureybit Ahmed Şureybit, *Tatavvuru'l-Binyeti'l-Fenniyye fî'l-Kıssati'l-Cezâiriyyeti'l-Mu'âsıra, 1947 -1985*, Arap Yazarlar Birliği Yayınları, 1998, s.51.
- ¹³ Muhammed Sa'îd Ez-Zâhirî, *El-İslâmu fî Hâcetin İlâ de'âye ve Tebşir (Mecmû'a Kasasiyye)*, Cezayir, Dâru'l-Kütüb, 3. Baskı, 1383, s. 15.
- ¹⁴ Ahmed Tâlib, *El-Edebu'l-Cezâiriyyi'l-Hadis*, s. 9.
- ¹⁵ Mahlûf 'Âmir, *Mazâhiru't-Tecdîd fî'l-Kıssati'l-Kasîra bi'l-Cezâir*, İttihâdu'l-Kuttâbi'l-Arab, 1988, s. 36.
- ¹⁶ Abdullah Er-Rukeybî, *El-Kıssatu'l-Cezâiriyyetu'l-Kasîra*, s. 20.
- ¹⁷ 'Âyide Edîb Bamyê, *Tatavvuru'l-Edebî'l-Kasasiyyi'l-Cezâiri 1925- 1967*, Dîvânu'l-Matbû'âti'l-Câmi'iyye, s. 309.
- ¹⁸ Abdullah Er-Rukeybî, *el-Kıssatu'l-Cezâiriyyetu'l-Kasîra*, s.27; Ahmet Hamdi Can, *Modern Cezayir Edebiyatı ve et-Tâhir Vattâr'ın Romanlarında Toplumcu Gerçekçilik*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013, 78-93
- ¹⁹ 'Âyide Edîb Bamyê, *Tatavvuru'l-Edebî'l-Kasasiyyi'l-Cezâiri 1925- 1967*, s. 306.
- ²⁰ Ahmed Rızâ Hûhû, *Gâde Ümmu'l- Kurâ, el-Enîsu's-Silsiletu'l-Edebiyye*, Eser, Cezayir'in Arap Kültür Başkenti seçilmesi münasebetiyle Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır, 2009, Ön söz.

- ²¹ Ebû'l-Kâsım Sadullah, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-Cezâiriyyi'l-Hadîs*, Daru'-Râid li'l-Kitâb, Cezayir, 5. Baskı, 2007, s. 89.
- ²² Abdullah Er-Rukeybî, *Tatavvuru'n-Nesri'l-Cezâiriyyi'l-Hadîs*, El-Muessesetu'l-Vataniyye li'l-Kuttâb, Dâru'l-Arabiyye li'l-Kuttâb, 1983, s.163.
- ²³ Ebû'l-Kâsım Sadullah, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-Cezâiriyyi'l-Hadîs*, s. 80.
- ²⁴ Abdullah Er-Rukeybî, *El-Kıssatu'l-Cezâiriyyetu'l-Kasîra*, s. 42.
- ²⁵ Abdullah Er-Rukeybî, *Tatavvuru'n-Nesri'l-Cezâiriyyi'l-Hadîs*, s. 166.
- ²⁶ Abdullah Er-Rukeybî, *a.e.*, s.130.
- ²⁷ Abdullah Er-Rukeybî, *El-Kıssatu'l-Cezâiriyyetu'l-Kasîra*, s.45.
- ²⁸ Mucâhid Muhammed, *El-Hikâyâtu's-Şa'biyye*, Künûz li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1.Baskı, 2011, s. 6.
- ²⁹ Bkz. Umer b. Kayne, *Fi'l-edebi'l-cezâiriyyi'l-Hadîs (Târihan ve Envâ'an ve Kadâyâ ve A'mâlen) Divânu'l-Matbû'ât el-Câmi'iyye*, Cezayir 1995, s. 165.
- ³⁰ Bkz. Abdülmelik Murtâd, *Funûnu'n-Nesri'l-Edebiyyi fi'l-Cezâir (1931-1954)*, Divânu'l-Matbû'ât el-Câmi'iyye, Cezayir 1983, s.163.
- ³¹ Bkz. 'Âyide Edîb Bâmiye, *Tatavvuru'l-Edebi'l-Kasasiyyi'l-Cezâiriyy (1925-1967)*, Divânu'l-Matbû'ât el-Câmi'iyye, Cezayir 1982, s.306.
- ³² 'Âyide Edîb Bâmiye, *Tatavvuru'l-Edebi'l-Kasasiyyi'l-Cezâiriyy (1925-1967)*, s. 306; Memâd Âişe, *Ahmed Rıza Hühû Râidu'l-Kıssati'l-Kasîra*, Câmi'atu Ebû'l-Bekr Belkâyid, Kulliyetu'l-Âdâb ve'l-Lugât, Cezayir 2017, s 27-33
- ³³ Bkz. Abdülmelik Murtâd, *Funûnu'n-Nesri'l-Edebiyyi fi'l-Cezâir*, s.167.
- ³⁴ Memâd Âişe, *a.g.e.*, s 27-33
- ³⁵ Menekşe Filiz Yıldırım, *a.g.e.*, s 14-15
- ³⁶ Abdullah Er-Rukeybî, *El-Kıssatu'l-Cezâiriyyetu'l-Kasîra*, s. 20-21.
- ³⁷ Ahmet Hamdi Can, *a.g.e.*, 82
- ³⁸ Abdullah Er-Rukeybî, *El-Kıssatu'l-Cezâiriyyetu'l-Kasîra*, s. 30.
- ³⁹ Mahlûf 'Âmir, *Mazâhiru't-Tecdîd fi'l-Kıssati'l-Kasîra bi'l-Cezâir*, s. 48.
- ⁴⁰ Abdülmelik Murtâd, *Es-Sekâfetu'l-'Arabiyye fi'l-Cezâir, Et-Te'sîr Ve't-Teessur*, Menşûrât İttihâdi Kuttâbi'l-'Arab, Dimaşk, 1981, s. 147 -148.
- ⁴¹ Abdullah Er-Rukeybî, *Tatavvuru'n-Nesri'l-Cezâiriyyi'l-Hadîs*, s. 166.
- ⁴² Turgay Gökğöz, "Fransız Sömürgesi Döneminde Tunus Zeytûne Üniversitesi İle Tunus Gazetelerinin Cezayir Kültürel Yaşamı Üzerindeki Rolü", *Nûsha Şarkîyyat Araştırmaları Dergisi*, 48, 181-202, Ankara 2019.
- ⁴³ Mahlûf 'Âmir, *Mazâhiru't-Tecdîd fi'l-Kıssati'l-Kasîra bi'l-Cezâir*, s. 45.
- ⁴⁴ 'Âyide Edîb Bamiye, *Tatavvuru'l-Edebi'l-Kasasiyyi'l-Cezâiri*, s. 302.
- ⁴⁵ Ebû'l-Kâsım Sadullah, *Târihu's-Sekâfi*, c. 10, 1954 -1962, Dâru'l-Basâir, Cezayir, 2007, s. 197.
- ⁴⁶ Abdullah Er-Rukeybî, *Tatavvuru'n-Nesri'l-Cezâiriyyi'l-Hadîs*, s. 164.
- ⁴⁷ Ahmet Hamdi Can, *a.g.e.*, s 84
- ⁴⁸ Cezayir'de Basım ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Turgay Gökğöz, *a.g.e.*, s 49-67
- ⁴⁹ Abdülmelik Murtâd, *El-Kıssatu'l-Cezâiriyyetu'l-Mu'âsıra*, El-Muessesetu'l-Vataniyye li'l-Kuttâbi'l-Cezâir, Cezayir, 1990, s. 7-8.
- ⁵⁰ Ahmet Hamdi Can, *a.g.e.*, s 85
- ⁵¹ Memâd Âişe, *a.g.e.*, s 25-26
- ⁵² Memâd Âişe, *a.g.e.*, s 25-33
- ⁵³ Şureybit Ahmed Şureybit, *Tatavvuru'l-Binyeti'l-Fenniye fi'l-Kıssati'l-Cezâiriyyeti'l-Mu'âsıra, 1947 -1985*, s. 49.
- ⁵⁴ Abdullah Er-Rukeybî, *El-Evrâs fi's-Şi'ri'l-Arabî ve Dirâsât Uhrâ*, Eş-Şeriketu'l-Vataniyyeli'n-Neşr Ve't-Tevzî', Cezayir, s. 157.
- ⁵⁵ Abdullah Er-Rukeybî, *Tatavvuru'n-Nesri'l-Cezâiriyyi'l-Hadîs*, s. 167.
- ⁵⁶ Nur Selmân, *El-Edebul'l-Cezâiri er-Rafd ve't-Tahrîr*, Dâru'l-Asâle li'n-Neşr ve't-Tevzî', Beyrut, 2009, s.305.
- ⁵⁷ Şureybit Ahmed Şureybit, *Tatavvuru'l-Binyeti'l-Fenniye fi'l-Kıssati'l-Cezâiriyyeti'l-Mu'âsıra, 1947 -1985*, s.91.
- ⁵⁸ Abdullah Er-Rukeybî, *Tatavvuru'n-Nesri'l-Cezâiriyyi'l-Hadîs*, s.196.
- ⁵⁹ Abdullah Er-Rukeybî, *Tatavvuru'n-Nesri'l-Cezâiriyyi'l-Hadîs*, s. 119.